

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ดนตรีไทยเป็นศิลปะประจำชาติ ที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นอารยะและเป็นภูมิปัญญาของบรรพบุรุษไทย อันเป็นรูปแบบทางวัฒนธรรมไทยที่มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ ซึ่งมีการประดิษฐ์คิดค้นและถ่ายทอดเป็นมรดกสู่ลูกหลานไทยจนทุกวันนี้ นับแต่โบราณกาล ศาสตร์และศิลป์แห่งดนตรีไทยนั้น ได้มีการอนุรักษ์และวิวัฒนาการเรื่อยมา จนกระทั่งเข้าสู่ความเป็นศิลปะชั้นสูง (Classic) กล่าวคือ มีระเบียบทางทฤษฎีดนตรีที่ชัดเจน อันได้แก่ ระบบเสียง เครื่องดนตรี วิธีการบรรเลง การประสมวงดนตรี ตลอดจนการประพันธ์เพลง

ในอดีตอันยาวนานที่ผ่านมา ดนตรีไทยมีความเจริญรุ่งเรืองอย่างชัดเจนจนถึงขั้นขีดสุด ทำให้นักดนตรีไทยที่มีความสามารถได้รับการยกย่องสถานะและได้รับพระราชทานราชทินนามกันเป็นจำนวนมาก ทำให้เกิดความมั่นคงทางวัฒนธรรมดนตรีและยังส่งผลให้เกิดผลงานทางดนตรีอีกมากมายจนถึงทุกวันนี้ ในการนี้เพลงไทยเป็นสิ่งหนึ่ง ที่มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องด้วยปัจจัยต่าง ๆ ที่มาสนับสนุนตามเจตคติของผู้ประพันธ์ในหลายยุคหลายสมัย อันเป็นสิ่งแสดงให้เห็นถึงรูปแบบ แนวคิด การประดิษฐ์ทำนองให้มีความวิจิตร เกิดเป็นความงามทางสุนทรียะชั้น จะนั้นความงดงามที่เกิดขึ้นบนรากฐานของหลักวิชาการทางทฤษฎี แนวคิด รวมทั้งลักษณะของความเป็นปัจเจกบุคคล ทำให้เกิดเป็นการบูรณาการทางความคิด อันเป็นแบบอย่างนำมาสร้างผลเชิงวัฒนธรรมที่ชัดเจนได้มากยิ่งขึ้น

สำหรับเพลงไทยที่มีการคิดเป็นทำนองและใช้สำหรับบรรเลงเป็นทางเดียวนั้น ส่วนใหญ่มักเป็นเพลงในอัตราจังหวะสามชั้น เพลงเถาที่มีลักษณะเป็นเพลงประเภทหน้าทับปรบไ้และหน้าทับสองไม้ เพลงประเภทลูกล่อลูกชัดและรวมถึงเพลงที่มีลูกเล่นมาก ๆ ซึ่งนับเป็นศิลปะของการเรียบเรียงตามแบบแผนที่ได้มีการปรับปรุงและถ่ายทอดสืบต่อกันมาจนถือเป็นแบบฉบับที่ทุกคนต้องให้การยอมรับและให้ความสนใจทั้งผู้ฟังและผู้บรรเลง บรรดาบทเพลงชนิดต่าง ๆ ในดนตรีไทยนั้น มีรูปแบบและลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ในการบรรเลง โดยเฉพาะการบรรเลงดนตรีที่เรียกว่า “เดี่ยว” ดังคำอธิบายของอาจารย์มนตรี ตราโมท กล่าวคือ “เดี่ยว” เป็นการบรรเลงเดี่ยวเครื่องดนตรีอย่างใดอย่างหนึ่ง ในจำพวกที่บรรเลงเป็นทำนอง เช่น ปี่ ระนาด ช้องวง ซอ จะเข้ แต่เพียงคนเดียว ส่วนเครื่องดนตรีจำพวกบรรเลงกำกับจังหวะ เช่น ฉิ่ง โทน รำมะนา สองหน้า ถึงแม้จะร่วมบรรเลงไปด้วยนับถือว่าการบรรเลงคนเดียวและยังเรียกว่า “เดี่ยว” (มนตรี ตราโมท, 2531 : 1) อีกเช่นกัน

ดังนั้น “การเดี่ยว” จึงหมายถึง การบรรเลงเพลงที่สร้างขึ้นเพื่อเน้นเฉพาะเครื่องดนตรีเพียงชิ้นเดียวหรือประเภทเดียว โดยประติษฐ์ทำนองไว้เฉพาะเครื่อง มีจุดประสงค์เพื่อเน้นในการแสดงความสามารถเชิงบรรเลงของนักดนตรีเป็นสำคัญ

การบรรเลงเพลงเดี่ยวในดนตรีไทยนั้น ถือเป็นศิลปะชั้นสูงในทางดนตรี เพราะการบรรเลงเดี่ยวนั้น ถือเป็นารวมกันของกลุ่มสรรพวิชาการดนตรีทั้งด้านทฤษฎีและการปฏิบัติที่จะสื่อให้เห็นถึงความเป็นผู้เพียบพร้อม ทั้งสติปัญญาของผู้คิดประติษฐ์และผู้นำเอาไปปฏิบัติได้เป็นอย่างดี โดยมีหลักฐานและข้อความที่ปรากฏเป็นหลักฐาน ผู้ที่แต่งเพลงทยอยเดี่ยวคือ พระประติษฐ์ไพเราะ (มี ดุริยางกูร) หรือ ครูมีแขก ซึ่งเป็นครูดนตรีมาตั้งแต่ปลายสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3) ถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ โดยเป็นที่รู้จักกันว่าท่านเป็น “เจ้าแห่งเพลงทยอย” ท่านมีผลงานทางดนตรีเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป แม้แต่ในบทขับไหว้ครูเสภาโบราณ ยังปรากฏชื่อของครูมีแขกร่วมอยู่ด้วย ดังนี้

“...ทีนี้จะไหว้ครูปีพาทย์	ฆ้องระนาดมโหรีปีไฉน
ทั้งครูแก้วครูพักเป็นหลักชัย	ครูทองอินนั้นแหละใครไม่เทียมทัน
มือก็ตอดหนอดหนักขยักขยอน	ดาพูนมอญมิใช่ชั่วตัวขยัน
ครูมีแขกคนนี้เขาดีครั้น	เป่าทยอยลอยลั่นบรรเลงลือ...”

เพลงทยอยที่ว่านี้คือเพลงทยอยเดี่ยว ซึ่งครูมีแขกได้ประพันธ์ขึ้นสำหรับใช้เป่าเดี่ยวไว้เพื่ออวดฝีมือโดยเฉพาะ และต่อมาภายหลังได้มีบูรพคณาจารย์ทั้งหลายได้นำมาทำเป็นทางเดี่ยวของเครื่องมืออื่น ๆ ซึ่งนับเป็นเพลงเดี่ยวชั้นสูงสุดเพลงหนึ่ง เช่น ซอด้วง ซออู้ ซอสามสาย ระนาดเอก ระนาดทุ้ม ฆ้องวงใหญ่ เป็นต้น

ด้วยความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของเพลงทยอยเดี่ยว ที่เป็นแหล่งรวมความรู้ต่าง ๆ ทั้งด้านวิธีการปฏิบัติและการใช้ทฤษฎีที่ประติษฐ์ทำนองในระดับขั้นที่เรียกได้ว่า เป็นการเดี่ยวชั้นสูงและถือเป็นขั้นสุดยอดของเพลงเดี่ยวก็ว่าได้ ผู้วิจัยจึงมีความประสงค์ที่จะทำการศึกษาลักษณะของการบรรเลงเพลงเดี่ยว โดยเลือกเพลงทยอยเดี่ยวมาทำการศึกษา ซึ่งถือว่าเป็นต้นกำเนิดของการบรรเลงเดี่ยวทั้งหลายแห่งวงการดนตรีไทย อีกทั้งยังเป็นเพลงที่มีลักษณะโครงสร้างเพลงที่มีความโดดเด่น มีความวิจิตรบรรจง มีลีลาของทำนองเพลงที่แสดงอารมณ์เศร้าและคร่ำครวญได้เป็นอย่างดี มีลักษณะทำนองโอดในอดนตันเพลงและในตอนท้ายจึงเปลี่ยนเป็นทำนองพันสลักรวญแสดงถึงอาการละล้าละลังอึดอันตันใจเป็นที่ดื่มด่ำใจแก่ผู้ได้ฟังยิ่งนัก โดยมีส่วนสำคัญในการศึกษาเพลงทยอยเดี่ยวในด้านความสัมพันธ์ของทำนอง อันจะเป็นส่วนส่งเสริมให้การพิจารณาปัจจัยทางดนตรีให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้เครื่องดนตรีที่เหมาะสมแก่การนำมาประติษฐ์เสียงได้อย่างต่อเนื่องของทำนองเพลง คือ เครื่องดนตรีประเภทเครื่องเป่าที่มีมาแต่เดิมและเครื่องดนตรีประเภทเครื่องสี เช่น ซอด้วง ซออู้และซอสามสายที่สามารถดำเนิน

ทำนองเพลงต่อเนื่องได้อย่างกลมกลืน สำหรับเพลงทยอยเดี่ยวซออุ้ที่ผู้วิจัยเลือกเป็นเครื่องมือหลักในการศึกษานั้น ยังไม่มีปรากฏท่านผู้ใดได้ทำการศึกษาผลงานเพลงในลักษณะดังกล่าวไว้ มีแต่เพียงงานวิทยานิพนธ์ของนางสาวนาฏยา งามเสงี่ยม ซึ่งเป็นวิทยานิพนธ์ในระดับปริญญาโท สาขาวิชาดุริยางค์ไทย ภาควิชาดุริยางคศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2547 เรื่อง วิเคราะห์เพลงทยอยเดี่ยว ทางจะเข้ของครูปรกรณ์ รอดช่างเผื่อน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสังคีตลักษณะเพลงทยอยเดี่ยว ทางจะเข้ของผู้ช่วยศาสตราจารย์ปรกรณ์ รอดช่างเผื่อน เพื่อให้ทราบถึงกลวิธีในการเรียงร้อยทำนองตามระเบียบวิธีการประพันธ์ ที่อาจารย์ได้ประพันธ์ทำนองเพลงขึ้นมาใหม่ โดยยึดหลักโครงสร้างทำนองเพลงเดิมเอาไว้ เพื่อเป็นการแสดงให้เห็นว่า การศึกษาที่เกี่ยวข้องกับเพลงทยอยเดี่ยวนี้มีผู้ทำการศึกษาไว้จำนวนน้อยมาก

ฉะนั้นผู้วิจัยจึงเลือกทำการศึกษาเพลงทยอยเดี่ยวสำหรับซออุ้ ทางของครูหลวงไพเราะเสียงซอ (อุ้น ดุริยะชีวิน) ซึ่งเป็นครูดนตรีที่มีความเป็นเอกตคคะทางด้านเครื่องสายอีกท่านหนึ่ง ฉะนั้น เพลงทยอยเดี่ยวที่ผู้วิจัยเลือกศึกษาจึงเป็นทางสำหรับซออุ้ เนื่องจากซออุ้เป็นเครื่องมือเอกของครูหลวงไพเราะเสียงซอ โดยมีวิธีการบรรเลงที่สามารถแสดงความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว ทั้งอัตลักษณ์ของทำนองและลักษณะของการบรรเลง การศึกษาผลงานเพลงในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้รับการถ่ายทอดผลงานเพลงจากอาจารย์เชวงศักดิ์ โพธิสมบัติ ซึ่งเป็นศิษย์เอกของครูหลวงไพเราะเสียงซอ (อุ้น ดุริยะชีวิน) ผู้วิจัยหวังว่าวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ จะเป็นความรู้แก่ผู้ที่สนใจและผู้ที่ต้องการค้นคว้าทางเดี่ยวที่มีความสมบูรณ์แบบได้อีกเพลงหนึ่ง

วัตถุประสงค์และขอบเขตของวิจัย

1. เพื่อศึกษาริบทที่เกี่ยวข้องกับเพลงทยอยเดี่ยว
2. เพื่อศึกษาโครงสร้างและลักษณะเฉพาะเพลงทยอยเดี่ยว
3. เพื่อศึกษาเอกลักษณ์ทางดนตรีในการใช้กลวิธีพิเศษสำหรับบรรเลงเดี่ยวซออุ้ในเพลงทยอยเดี่ยว ทางครูหลวงไพเราะเสียงซอ (อุ้น ดุริยะชีวิน)

วิธีดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาตามระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพโดยแบ่งวิธีการดำเนินการวิจัยไว้เป็นขั้นตอน ดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาริบทที่เกี่ยวข้องกับเพลงทยอยเดี่ยว

ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาโครงสร้างและลักษณะเฉพาะของเพลงทยอยเดี่ยว

ขั้นตอนที่ 3 การวิเคราะห์เอกลักษณ์ทางดนตรีในการใช้กลวิธีพิเศษสำหรับบรรเลงเดี่ยวซออุ้ในเพลงทยอยเดี่ยว ทางครูหลวงไพเราะเสียงซอ (อุ้น ดุริยะชีวิน)

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาบริบทที่เกี่ยวข้องกับเพลงทยอยเดี่ยว

ผู้วิจัยได้ดำเนินการรวบรวมเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเพลงทยอยเดี่ยว ดังต่อไปนี้

ข้อมูลที่ได้จากการค้นคว้าเอกสารและงานวิจัย

1. หนังสือนามานุกรมศิลปเพลงไทย ในรอบ 200 ปี แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ จัดทำขึ้นโดยฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
2. หนังสือฟังและเข้าใจเพลงไทย โดย อาจารย์มนตรี ตราโมทและอาจารย์ วิเชียร กุลตันท์
3. สัจฉิบัตรงานมหกรรมเดี่ยวเพลงไทยชัยมงคล ณ โรงละครแห่งชาติ จัดขึ้นโดยมหาวิทยาลัยมหิดลร่วมกับสมาคมักแต่งเพลงไทย
4. เชิดชูเกียรติ 100 ปี พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี)
5. คำบรรยายวิชาดุริยางคศาสตร์ไทย โดย นายบุญธรรม ตราโมท
6. เสียงทิพย์จากสายซอ หลวงไพเราะเสียงซอ (อุ่น ดุริยะชีวิน) เนื่องในวาระครบรอบ 100 ปีเกิดหลวงไพเราะเสียงซอ (อุ่น ดุริยะชีวิน) วันพฤหัสบดีที่ 17 ธันวาคม 2535 ณ โรงละครแห่งชาติ
7. สาส์นสมเด็จพระหว่างสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์กับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เล่มที่ 1 เล่มที่ 18 และเล่มที่ 23
8. นามานุกรมดนตรีไทย หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ นายสอน วงษ์อ่อง วันที่ 17 พฤษภาคม 2516
9. เอกสารประกอบการเรียนรายวิชาประวัติศาสตร์ไทย โดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ภัทรวดี ภูชฎาภิรมย์
10. ทฤษฎีและหลักปฏิบัติดนตรีไทยและพจนานุกรมดนตรีไทย โดย ศาสตราจารย์ ดร.อุทิศ นาคสวัสดิ์ ที่ระลึกในงาน 80 ปี ศาสตราจารย์ ดร.อุทิศ นาคสวัสดิ์
11. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ปีพุทธศักราช 2542
12. เอกสารประกอบคำบรรยายในวิชา ปรัชญาสุนทรียศาสตร์ โดย รองศาสตราจารย์พิชิต ชัยเสรี
13. ดนตรีวิจักษ์ณ์ โดยนายแพทย์พูนพิศ อมาตยกุล
14. ประวัติดนตรีไทย โดยปัญญา รุ่งเรือง
15. ทฤษฎีและปฏิบัติดนตรีไทย ภาค 1 ว่าด้วยหลักและทฤษฎีดนตรีไทย โดย ศาสตราจารย์ ดร.อุทิศ นาคสวัสดิ์
16. ประวัติดนตรีไทย โดย เจริญชัย ชนไพโรจน์

17. การดนตรีไทยและทางเข้าสู่ดนตรีไทย โดย สวัสดิ์ ภูเขาทอง
18. หนังสือที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพหลวงไพเราะเสียงซอ
(อุ้น ดุริยะชีวิน)
19. ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพุทธศักราช 2458 และ 2462

โดยข้อมูลเอกสารที่ทำการรวบรวมนี้ได้จากห้องสมุดต่าง ๆ ดังนี้

1. สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
2. ห้องสมุดคณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
3. ห้องสมุดวิทยาลัยดุริยางคศิลป์ มหาวิทยาลัยมหิดล
4. หอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร
5. ห้องสมุดวิทยาลัยนาฏศิลป์

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านดนตรีไทย ดังมีรายนามดังต่อไปนี้

1. อาจารย์จิรัช อัจฉรงค์
ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง (ดนตรีไทย) ปีพ.ศ. 2545
ศิลปินผู้เชี่ยวชาญ สาขาเป่าพาทย์ สำนักการสังคีต กรมศิลปากร
กระทรวงวัฒนธรรม
2. รองศาสตราจารย์พิชิต ชัยเสรี
ข้าราชการบำนาญคณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
3. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ปกรณ์ รอดช้างเผื่อน
หัวหน้าภาควิชาดุริยางคศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
4. อาจารย์เชวงศักดิ์ โพธิสมบัติ
อาจารย์ประจำวิทยาลัยนาฏศิลป์ เชียงใหม่
คศ.3 ชำนาญการพิเศษ 8 (สาขาดุริยางค์ไทย)
5. อาจารย์ปิ๊บ คงลายทอง
ศิลปินสำนักการสังคีต กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม
6. ศาสตราจารย์เกียรติคุณอุดม อรุณรัตน์
ผู้เชี่ยวชาญ วิทยาลัยดุริยางคศิลป์ มหาวิทยาลัยมหิดล
7. อาจารย์จีรพล เพชรสม
ผู้อำนวยการวิทยาลัยนาฏศิลป์ กภาพสินธุ์

8. อาจารย์บุญช่วย แสงอนันต์

ศิลปินสำนักการสังคีต กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม

9. อาจารย์นิกร จันทศร

ข้าราชการบำนาญคณะศิลปกรรมศาสตร์

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร

10. คุณไพศาล อินทวงศ์

ศิษย์เก่าชมรมดนตรีไทยมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ผู้วิจัยได้นำข้อมูลด้านเอกสารและข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ทั้งหมดมาจัดลำดับความสำคัญของเนื้อหา คัดกรองส่วนที่เกี่ยวข้องมาทำการศึกษาเรียบเรียงและทำการวิเคราะห์

ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาโครงสร้างและลักษณะเฉพาะเพลงทยอยเดี่ยว

ศึกษาโครงสร้างของเพลงทยอยเดี่ยวและวิธีการร้อยกรองสำนวนต่าง ๆ รวมถึงรูปแบบการบรรเลงที่มีความเป็นเฉพาะตัวของท่วงทำนองเพลง โดยผู้วิจัยได้นำทำนองเพลงมาทำการจัดระบบโครงสร้างเพื่อให้เห็นถึงความชัดเจนมากยิ่งขึ้น

ขั้นตอนที่ 3 การศึกษาเอกลักษณ์ทางดนตรีในการใช้กลวิธีพิเศษสำหรับบรรเลงเดี่ยวชอู้ในเพลงทยอยเดี่ยว ทางครูล่วงไพเราะเสียงซอ (อุ้น ดุระชะชีวิน)

การศึกษาทางด้านเอกลักษณ์และการใช้กลวิธีพิเศษในการบรรเลงของครูล่วงไพเราะเสียงซอ (อุ้น ดุระชะชีวิน) นั้น ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ตามหลักสังคีตลักษณะวิเคราะห์ เพื่อศึกษาถึงองค์ประกอบที่สำคัญ เช่น กลุ่มเสียงที่ใช้ ท่วงทีลีลา การดำเนินทำนองและกลวิธีพิเศษที่ใช้ในการบรรเลงตามหลักทฤษฎีการประพันธ์เพลงไทยโดยศึกษาเกี่ยวกับเนื้อทำนองเพลง ทำนองทางโอดทางพัน ลักษณะทำนองโยน ตลอดจนศึกษาเอกลักษณ์และกลวิธีพิเศษในการประพันธ์เพลงทยอยเดี่ยวสำหรับชอู้ ซึ่งเพลงทยอยเดี่ยวนี้ ครูล่วงไพเราะเสียงซอ ได้ทำการถ่ายทอดให้กับอาจารย์เชวงศักดิ์ โพธิสมบัติ ซึ่งเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาร่วมวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทราบบริบทที่เกี่ยวข้องกับเพลงทยอยเดี่ยว
2. ทราบการใช้ความรู้ขั้นสูงของผู้ประดิษฐ์ทางเดี่ยว อันเป็นแบบฉบับและเป็นต้นรากของการบรรเลงเพลงเดี่ยวในระดับขั้นสูงและเพลงทางพันประเภทเพลงทยอย
3. ทราบเอกลักษณ์และการใช้กลวิธีพิเศษสำหรับการเดี่ยวชอู้ ทางครูล่วงไพเราะเสียงซอ (อุ้น ดุระชะชีวิน) ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ด้านเครื่องสายไทยแห่งกรุงรัตนโกสินทร์